

L'únic mot potser afí que es conegui en altres fonts és el verb *batam* 'empeltar', registrat únicament en un lèxic també africà, el de Boqtor, que recollí sobretot mots de l'àrab d'Egipte però també alguns altres, del Magreb: deu ser, doncs, també un verb d'origen camític (sigui bereber o copte).

Ara bé existeix encara un nom propi d'home *Biṭām*, i com que solament ens consta que s'hagi usat a Algèria, donada la labilitat del vocalisme bereber i àrab, és raonable de creure que seria una altra variant del mateix nom d'arbust; però, ateses les lleis accentuals del dialecte, això s'havia de pronunciar *bitam* en hispanoàrab. Encara que el pistatxo o terebint no sigui una planta tan corrent en els nostres climes (potser no del tot exòtica), i d'altra banda es tracta d'un arbust tan semblant al roldor i més encara al llentiscle, que abunden moltíssim arran de l'Ebre, bé pogueren els moros aplicar-los el nom d'aquell. Sigui, doncs, a títol de nom de planta o bé en qualitat d'antropònim moresc, tenim, doncs, fonament per incorporar *Bitem* al grup nostre de topònims barbariscos.

Val a dir que, no essent-ne especialista, no podré respondre de l'origen últim d'aquell nom de planta. No figura en el diccionari bereber rifený d'Ibáñez, ni en el del dialecte bereber del SO. marroquí de Destaing, però, són diccionaris pobres en noms de plantes: ni l'un ni l'altre registren el del *pistachier* o *pistachio*, i Destaing (277) només dóna *igg* «térébinthe» que ja no és igual. Altrament jo creia que aquest nom pertanyia a l'arrel del mot que en Marroc i Algèria significa 'empeltar', el qual entre els rifenys és *re-qqem*, i entre els berebers del SO., *leggem* «injetar», «gref-fer».

Llavors això confirma que el fitònim *biṭm* i el verb per a 'empeltar', registrat en el Magreb són de la mateixa arrel, derivat probablement aquell d'aquest. Altrament aquest verb àrab *leqqem/reggem* pot ser ell mateix berberisme, car si bé hi ha una arrel àrbiga, poc vigorosa, *lqm*, té sentits inconnexos ('tros de pa', 'malnom', *RMa*, Dozy); mentre que amb el sentit d'empeltar només consta en l'àrab marroquí de Lerchundi i en els algerians Humbert i Roland de Bucy, que el donen com a exclusiu d'Algèria (Dozy II, 545a).

El que veiem pel Dozy és que hi ha un mot *laqmi*, sens dubte d'aquesta arrel, amb el significat «vin de palmier»: és a dir la beguda que fan fermentar amb el fruit de les palmeres de l'interior del Magreb: mot només registrat per l'algerià Beaussier, i una sèrie de viatgers del Desert i d'Àfrica endins: els quals, en gran part, en donen variants sense la *l*-, com *akmi*, *aguemi* etc. Confirmació, doncs, que en tot plegat es tracta d'un mot autòcton del Magreb i no pròpiament àrab. I alhora, argument paral·lel que referma el caràcter barbarisc de *Bitem*.

Ara bé d'aquest conjunt de dades em sembla resultar clarament que en els dialectes berebers hi ha hagut, amb gran extensió una variació fonètica, on *lqm*, *rgm* i *'gm* alternava amb *btm* com expressió d'empeltar i com nom del terebint: *leggem* 'empeltar' (Lerch., Dest., Hu., Roland), *reqqem* (id. Rif), *igg* 'terebint

(Destaing), (*l*)*akmi* «vin de palmier». D'aquí deu venir LLÍGEM pda. important no lluny de la dr. de l'Ebre, entre Pinell i Benifallet (ja en aquest terme; XIII, 80.21).¹

Quant a *Bitem*, existint també l'oxítone, al costat de l'accentuació plana, no és menys versemblant que *Bintém*, nom de la pda. més important i rica del te. de Faió, aigües amunt del mateix Ebre, sigui un altre nom provinent del mateix ètimon però amb propagació de la nasalitat.

Potser hi podem lligar encara uns NPP; per als quals, en veritat, trontolla l'indici geogràfic, però no se n'albira altra explicació: en un doc. de 996 es fa una deixa per a exèquies «anime de *Bitene*» (Abadal, *Pall. i Rbg.*, núm. 316); a l'alta Ribagorça hi hagué prou penetració dels moros i potser aquest *Bitene* era un d'ells, o duia nom manllevat d'ells, amb *-e* llatinitzant. A l'alt Vallespir, veig *Can Bitena* te. La Mennera, prop de Les Torres de Cabrenç (xxiv, 60.17), ¿aquest ve del fr. *mitaine*?

¹ Es el nom d'un barranc que desemboca a l'Ebre per la dreta entre Miravet i Benifallet; cap amunt hi ha Los Comuns de *ližem*, i també un garroferar, al «Pla de Lligem» (1923, oit als barquers de l'Ebre); i ratificat en les enquestes de 1936); ja consta en un doc. de 1209, en variant *Legem* aplicat a uns camps arran del riu: «--- Mirabeto --- omnem illam *algeziram* de *Legem* et de *Moled* ---» (MiretS., *TemplH.*, p. 144). Hi ha etimologies possibles, amb base àrbiga, especialment de l'arrel *lǧm* 'frenar', 'cosir' («*liǧām* frenum» *RMa*), que no s'explicaria gaire semànticament; i *lǧn* millor en aquest aspecte: *laǧna* «areola, orto» (*RMa*, 251), amb plural *liǧān*, *PAlc* «sangradera de sulco: *lexna*, plural *liǧén* (329b9). Si aquest tingué variant *liǧen* en el sentit d'«erols d'horta» seria bo en aquest sentit topogràfic; i encara que caldria un final en *-em*, es podria pensar en una ultracorrecció (com en *mabzin* > *magatzem*). També és possible que tingués etimologia anàloga una font *Lletxena* te. Benifaió (*AlcM*), que GGRV II, 219, grafia *Llegena*; i fins una cala del *Lleim* te. Benidorm (monografia d'Orts III, 5.4), tots dos amb divergències fonètiques que ho deixen ben dubtós. Per a *Lligem* l'etimologia àr. *liǧen* 'erols' és ben possible i seductora; d'altra banda, però, el paral·lelisme amb *Bitem*, tan eloqüent per la singular terminació àtona *-em* i per la posició geogràfica paral·lela ens atrau tant o més cap al costat bereber.

BITERNA

Nom antic de llocs; en particular de Rosselló te. de Clairà: «castrí de *Biterna*» que l'InvLC troba en un doc. de Clairà, a. 1220; id. P. Vidal, *Guide du Rouss.* 52; i jo mateix en tinc nota d'aquest poble (xxvi), sense més precisions que remette a una cèdula *Gautx* (ara extraviada); cf. oc. ant. *gaug* 'goig' algun cop usat com a nom de planta (per ex. Eiximenis, *DECat* IV, 514a54; i Cerverí). Hi ha naturalment al·lusió al